

OĞUZ LEHÇESİ ÜZERİNE

TAHSİN BANGUOĞLU

A. OĞUZCA KELİMELER

1. Bu araştırmalarımızın birkaç yerinde Kaşgari'nin başka Türk lehçeleri hakkında verdiği bilgilere temas etmiştik.¹ Onun "Türk Lehçeleri Lûgati" adını verdiği eserinde kendi lehçesinden başkaları hakkında verdiği bilgilerin mahiyeti ve Türk dilleri için yaptığı tasniflerin sıhhati başlı başına bir inceleme konusu olacaktır. Ancak malzemenen kısım kısım faydalandığımızı göre şu kadarını hemen kaydetmek zorundayız :

Kaşgari bu bahiste belki bazı Arap lûgatçilerine uyararak iddialı davranıyor: "Ben onların dilce en doğrularından, sözce en açıklarından . . . olmakla beraber şehirlerini ve bozkırlarını dolaştım ve lehçelerini ve şiirlerini öğrendim, Türklerin olsun, Oğuz Türkmenlerinin, Çigillerin, Yagmaların, Kırgızların olsun. Öyle ki bende onlardan her zümrenin lehçesi hakkında tam bir vukuf hasıl oldu..." 1, 3. 8 diyor.

2. Eserin incelenmesi ise gösteriyor ki gerek Türk memleketlerini, gerekse Türk lehçelerini tanıması bakımından müellifin bu iddiasını olduğu gibi kabul etmiye imkân yoktur. Kaşgari kendi lehçesi olan Doğu Türkçesini iyi biliyor. Doğu Türkistan ağızları hakkında verdiği haberler de birinci derecede itimada şayandır. Oğuzların istilâ ettiği memleketlerde de yaşamış ve Oğuzlarla çok görüşmüştür. Bu lehçenin hususiliklerini toplamış ve gayesi itibariyle de bunlara kitabında geniş yer vermiştir, bkz Oğuzlar § 31 v. i. Ancak bunlar ikinci derecede itimada şayandır.

Zaten tarihen de "Türkçe" adını verebileceğimiz bu iki lehçeden, onun tâbiriyle Türk ve Türkmen lehçelerinden başkalarına, meselâ Kıpçakça, Kırgızca, Bulgarca gibi akraba lehçe veya dillere gelince bunları Kaşgari pek az işitmiş olmalıdır. Bunlardan kaydettiği kelime ve şekiller azdır ve damia ihtiyatla kullanılmalıdırlar.

¹ Bkz TDAY 1958 S. 107 v. i, 1959 § 15 v. i., § 31 v. i. Burada açıklanmayan kısaltmalar için de aynı yerlere bakınız.

3. Oğuzcanın yazılı örneklerini ancak XIII. yüzyılda Anadolu'da buluyoruz. Sarih olarak bu lehçeye ait daha eski malzeme ise metin halinde değil, fakat kelimeler ve gramer şekilleri halinde Kaşgari'de bulunuyor. Bu sebeple bunlar Oğuzca hakkında en eski toplu malzeme memizi teşkil etmekte ve emsalsiz bir kıymet kazanmaktadır.

Bir nesil önceki Türkologlar Eski Oğuzcanın örneklerini doğuda yazılmış bazı eserlerde, hattâ Orhon kitabelerinde aramışlardı¹. Fakat Kaşgari'nin kayıtları bu yaklaşımların mümkün olmayacağını göstermiştir. Şimdi bu kayıtların burada toplu ve tasnifi olarak mütalâa edilmesi bu türlü lehçe tâyini işlerini biraz daha kolaylaştıracaktır, sanıyoruz.

Biz, kendi tasnifimize göre, "Eski Türkçe"ye² ve lehçe olarak "Eski Oğuzca" ya ait bu kayıtları lûgat ve gramer malzemesi halinde iki bölümde topladık.

4. Lûgat malzemesini Kaşgari Oğuzcaya ve yakınlarına mahsus kelimeler şeklinde kaydetmiş ve bazan ayrı madde halinde, bazan da ilgili maddeler içinde vermiştir. Bunları mahiyetlerine göre başlıca şöyle sınıflandırmak mümkündür :

- a- Doğu Türkçesinde bulunmayan kelimeler: *çetük*, *kurman* gibi.
- b- Doğu Türkçesinde farklı bir şekli bulunan kelimeler: *alma*, *tavar* gibi.
- c- Doğu Türkçesinde farklı bir mânaya gelen kelimeler: *aşlık*, *ayıtmak* gibi.

Buna göre birincilerin Doğu Türkçesindeki karşılıklarını, ikincilerin Doğu Türkçesindeki şekillerini, üçüncülerin doğu Türkçesindeki mânalarını da yine Kaşgari'ye göre birlikte vermek iyi olurdu. Biz bunu bir dereceye kadar yapmaya çalıştık.

Kaşgari bir lehçede yalnız koşma takımlar içinde kalmışken öbüründe tek olarak kullanılan kelimelere ve bir mânada iki lehçede müştereken başka bir mânada ayrılan kelimelere de işaret etmektedir. Ancak onun kaydettiği bu kelime ayrılıkları oldukça izafidir. Bunlardan birçoğu müşterek bir kelime hazinesinin farklılaşmasından ileri gelmektedir. Meselâ Oğuzca diye kaydettiği kelimelerden bazılarına kendi lehçesinden

¹ Krş başlıca Bang, W., Vom Köktürkischen zum Osmanischen, 1-4 Tle. Abhandl. der PAW, Berlin 1917-1921 ve Brockelmann, C., Ali's Qissa'i Jüsuf. Abhandl. der PAW, Berlin 1917.

² Bkz Banguoğlu, T., Türk Grameri, Ankara 1959 § 8 v. i.

verdiği atasözlerinde ve şiiirlerde de rastlıyoruz. Bunlar o lehçede eskimiş sayılabilir. Müellifin Oğuzcaya mahsuz olarak verdiği kelimelerin Doğu Türkçe konuşmasında bulunmadığını veya yadırgandığını kabul edebiliriz. Fakat bunların Doğu Türkçesinde kullanılan karşılıklarının Oğuzcada bulunmadığını söyleyemeyiz. Bazıları Oğuzca için aynı mânâda bir ikinci kelime olmalıdır. Kaşgari ancak bazı kelimeler için “bunu Oğuzlar bilmez”, yahut, ‘bunu Türkler bilmez’ demiştir. Hulâsa onun iki lehçe arasındaki kelime ayrılıklarından ancak bir kısmını verdiğini kabul etmek doğru olur.

Kaşgari'nin, bir kelimeyi açıklarken “Oğuzlar şöyle derler” diye yaptığı cümlelerde kullandığı öbür kelimeler ve şekiller de her zaman Oğuzca değildir.

5. Kaşgari'nin yaptığı gibi biz de fiil muştaklarını kelime listemize almadık. Onları gramer bölümünde göstereceğiz. Fakat onun yanlış olarak Oğuzcaya mal ettiği kelimeleri de aldık, önseste y>c değişmesine uğramış kelimeler gibi. Bunları ileride tenkit edeceğiz.

Kaşgari Oğuzların Farslarla temas neticesinde bazı Türkçe kelimeleri bırakıp Farsçalarını kullanmaya başladıklarını söyler, bkz *aftabı*, *keşür* ve *ören*. Gerçekten listemizde bazı Fars menşeli kelimeler vardır. Biz burada 265 kelime toplamış bulunuyoruz. Taramada bazı eksiklerimiz de olmuş olabilir.

A

Aba - “*aba* - ana. Oğuzca. Karluk Türkmenlerinde sert (tonsuz) *bā* iledir” I, 80. 13. “*ana* - ana” I, 86.4.

Ađruk - “*ağruk* - başka mânasında bir kelime. Oğuz kelimesi. Başka mânasında Türkler *ağın* derler...” I, 91. 3. Krş *ağın* I, 72. 16 ve aş. *ayruk*.

Aftabı - “... Onlar (Oğuzlar) Farslarla karıştıkları zaman bazı kelimeleri unuttular ve onların yerine Farsçalarını kullandılar. Netekim bakır güğüme *aftabı* derler. Bu Farsça *āftābe*'dir...” I, 361, 2. Bkz ayn. yer “... Türkler bakır güğüme *kumgan* derler...”

Ağıl - “*ağıl* - koyun yatağı. Oğuzlarca (aynı zamanda?) koyun tersi. Birinin öbürüne yakınlığı dolayısıyla böyle olmuş, yağmur yerine gök, bulut yerine gök dendiği gibi (Arapçada)” I, 70. 12. Krş *tezek* =at tersi I, 323, 17 ve aş. *bok* ve *baynak*.

- Ak** - “*ak* - her şeyin beyazı. Oğuzca. Türklerde at alâmetlerinde geçer. *ak at*, yani kır at derler” I, 76. 17. “*Örüñ* - her şeyin beyazı. Oğuzlar buna *ak* derler” I, 120.12.
- Ak sakal er** - “*ak sakal er* - saçı ağarmış adam. Oğuzca” I, 77. 2.
- Alıg** - “*alıg* - her şeyin kötüsü. Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde” I, 62. 6. Krş I, 321. 7 ve aş. aynı lehçelerde *yawlak*. Krş *yawuz* III, 8. 2.
- Alık** - “*alık* - kuş gagası. Oğuzca.” I, 65. 10.
- Alma** - “*alma* - elma. Oğuzca. Türkler *alımla* derler” I, 117. 2. Krş I, 123. 14 ve çok yer.
- Aluk er** - “*aluk er* - kel adam (yahut kaba, şiddetli). Oğuzca. “I, 65. 2. Krş. Atal. I, 67 not 3.
- Am** - “*am* - kadın organı. Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde” I, 41. 13. “... Bunun gibi Oğuzların yanında *آم* ile soru ifade eden her söz alçak sesle okunur: *ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوهُ مِنْ الْمِزْنِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ* Tanrı sözünde olduğu gibi. Çünkü *آم* Oğuzcada kadının organıdır. Fakat (Arapça) mânasını bilen için beis yoktur” I, 281. 3. (o zamanda Kur’an’ın Arap söyleyişine uygun olarak okunduğuna delil?). Krş *tulak* ayn. yer.
- Añ** - “*añ* - Oğuzca bir edattır, mânası hayır. Kendisine bir iş buyrulduğu zaman buyurulan *añ añ* der. Mânası hayır hayır!” I, 43. 13.
- Andan** - “*andan* - Oğuz kelimesi. Mânası, bundan sonra. Bununla *andan aydım*, yani sonra dedim, denir...” I, 100.6. “*Anda* -... sonra mânasına geldiği zaman Oğuzlar bu elifi *nūna* çevirirler. Fakat orada mânasına olunca öbürlerine uyarlar...” I, 117. 8.
- Añlamak** - “ve *ol* sözü *añladı*, yani o sözü v. b. anladı, denir. *Añlar*, *añlamak*. Oğuzca...” I, 243. 14. Krş *ukmak* = anlamak. I, 147. 7.
- Ap ak** - “*ap* -... ve *ap ak*, yani gerçekten duru beyaz denir. Oğuzca” I, 37.4. Krş yuk. *ak*.
- Arık** - “*arık* - zayıf. Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde” I, 63. 15.
- Arkamak** - “*ol anıñ ewin arkadı*, yani o onun evini karıştırdı ve orada umduğunu aradı. Oğuz lehçesinde. Ve *ol anı kargadı arkadı*, yani o onu yerdi ve kötülüklerini sayıp döktü de denir. Bu koşma takım halinde söylenir, tek söylenmez. Bu onların övme sözü olan *alkış*’tan alınmıştır. Koşma takım halinde kullanıla kullanıla *alkadı* kötülük için de kullanılır olmuş. Halbuki aslında iyilik içindir. Buradaki *rā lāmdan* dönmüştür. *كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوعٌ* Tanrı

- sözünde olduğu gibi. Okuyuşta *مأنصوص* da okunur. *Arkar, arkamak*" I, 238. 11.
- Armagan** - "*armagan* - seferinden kazançlı dönen bir kimsenin yakınlarına verdiği hediye. Oğuzca. Bu mânada başka bir kelime de *yardaman*'dır. Bu *amuç* demektir" I, 125. 3.
- Arsalık** - "*arsalık* - canlılarda hunsa. Oğuzca" I, 140. 10.
- Arsu** - "*arsu* - her şeyin değersiz. Oğuzca" I, 114. 12.
- Aşak** - "*aşak* - dağ eteği. Oğuzca" I, 64. 10.
- Aşatmak** - "*ve ol maña aş aşattı*, yani o bana yemek yedirdi, denir. Bu sözü hükümdarların ve büyüklerin yemeği hakkında Türklerin çokluğu kullanır. Oğuzlarsa bunu herkes için kullanırlar. Oğuzlarda kurallıdır. *Aşatur, aşatmak*" I, 181. 8.
- Aşlık** - "*aşlık* - mutfak. Oğuzlar buğdaya *aşlık* derler" I, 104. 3. Krş *aş, tarıg*.
- Atlanmak** - "*ve er atlandı*, yani adam ata bindi, denir. *Ol tagka atlandı*, yani o dağa çıktı, da denir. Oğuzca. Bunun gibi her şeye çıkmak. *Atlanur, atlanmak*" I, 216. 1. Krş *agmak* I. 152, 1.
- Ayığ** - "*ayığ* - ayı. *Adıg* mânasına Oğuz, Kıpçak ve Yagma kelimesi" I, 79. 3. Krş *adıg* I, 61. 6.
- Ayıtık** - "*ve ol maña söz ayıttı*, yani o benden söz sordu, denir. Oğuzlar *men añar söz ayıttım*, yani ben onunla görüştim ve ona söz söyledim, derler. Bu kurallı değildir. *Ayıtur, ayıtık*" I, 185. 10.
- Ayluk ayluk** - "*ayluk ayluk* derler. Mânası böyle böyle. Oğuzca" I, 103. 11.
- Ayrık** - "*ayrık* - ayrık, yumuşak bir ottur. Türkler buna *adruk* derler. Oğuzlar bunu yâ'ya çevirirler" I, 103. 9. Krş *adruk* I, 91. 2.
- Ayruk** - "*ayruk* - başka mânasına bir kelime. Oğuz lehçesi" I, 103. 8. Krş yuk. *adruk*.

B

- Bakırmak** - "*ve tewi bakırdı*, yani deve bağırdı, denir. Oğuzca. *Bakırar, bakırmak*. III, 140. 10.
- Bal** - "*bal* - bal. Suvarın, Kıpçak ve Oğuz lehçelerinde. Türkler buna *arı yagi* derler. Söylemiş:
Bardı saña yek otu tutup bal
Barçın keđiben telü yuuga bolup kal.

Diyor ki: Şeytan senin karşına çıktı ve sana bal verdi. Bununla dünya lezzetini kastediyor. Ondan ipekli elbise geydin ve ona mağrur oldun. Delilikle kal ve yaşa, madem ki onun hilesini bilmedin” III, 116. 13. Krş III, 72. 16 ve çok yer.

Balçık - “*balçık* - balçık. Oğuzca” I, 388. 18. Krş *balçık balık* I, 210.3 ve aş. *balık*.

Balık - “*balık* - çamur. Argu lehçesinde ve bazı Oğuzlarda. Argulardan bazıları da üç sâkin ile *balk* derler. Türk dilinde ancak iki sâkin bir araya gelir. Arguların söyleyişi kusurludur” I, 316. 17. Krş yuk. *balçık balık*.

Bart - “*bart* - içinden su içilen bardak. Oğuzca...” I, 286. 4. Krş. Atal. I, 341 not.

Başmak - “*başmak* - ayakkabı. Oğuzca” I, 388. 15. “*Başak* - ayakkabı. Çilgil lehçesinde. Oğuzlar ve Kıpçaklar buna bir mîm ilâve ederler, *başmak* derler...” I, 316. 8. “... ayakkabı mânasında *başmak* sözlerinde ise onlar (Oğuzlar) ilâve ederler (bir mîm). Türkler *başak* derler” III, 308. 8.

Başmaklanmak - “ve *er başmaklandı*, yani adam pabuç geydi denir. Oğuz kelimesi. *Başmaklanur, başmaklanmak*” II, 218. 7.

Bayık söz - “*bayık söz* - doğru söz. Oğuzca” III, 124. 12.

Baynak - “*baynak* - at tersi. Oğuzca” III, 132. 8. Krş yuk. *agıl*.

Bayram - “*bayram* - Oğuzca bayram. Ben bunun sevinç ve eğlence mânasındaki *badram* halk sözünden çevrilmiş olduğunu sanıyorum. Bayram ve sevinç günü demektir. Zira müslümanlıktan önce bayram günü yoktu ki onun bir adı olsun. Olsaydı bunu bütün Türkler bilirdi. Bunu ancak lehçelerinde dâli yâ yapanlar biliyor” III, 133. 1. “*Badram* - halk arasında sevinç ve gülüşme... Fakat Oğuzlar bayram gününe *bayram* derler. Bu sevinç ve eğlence günüdür. Âdetleri üzere dâl’i yâ’ya çevirmişlerdir. Bu suretle bu ayrıca bir kelime olmuştur” I, 401. 11.

Beklenmek - “ve *beklendi neñ*, yani bir şey sağlamlaştı denir. *Er ewinde beklendi*, yani adam evine sığındı, da denir. Oraya hapsedilirse de öyle. Yine *beklendi neñ*, yani bir şey korundu, denir. Geçişli ve geçişsiz olabilir. Bu Oğuzcadır. *Beklenür, beklenmek*” II, 188. 15.

Bekleşmek - “ve *ol maña at bekleşdi*, yani o bana at v. b. beklemekte yardım etti, denir. Oğuz kelimesi. *Bekleşür, bekleşmek*” II, 161. 9. Krş ayn. yer s. 7 ve 8 Andlaşmak, pekitmekte yardım etmek mânalarında.

- Bekletmek** - “ve *Beg ogrını bekletti*, yani Bey hırsızın kapatılıp hapsedilmesini emretti. *Men at beklettım*, yani ben atın beklenmesini emrettim, de denir. Oğuz kelimesi. *Bekletür men, bekletmek*” II, 274, 12.
- Bekmes** - “*bekmes* - Oğuzca pekmez” I, 382. 16. Krş I, 367. 16.
- Ben** - “*ben* - ben manasında edattır. *Ben bardım*, yani ben gittim, denir. Oğuzca. Türkler *men* derler” I, 284. 7. “... Meselâ Türkler *men bardım*, yani ben gittim derler. Bu zümreler ise (Oğuzlar, Kıfçaklar, Suvarınlar) *ben bardım*, derler” I, 32. 10.
- Berçem** - “*Beçkem* - alâmet... Oğuzlar buna *berçem* derler...” I, 401. 4. Bkz Uygurlar S. 103 dip.
- Bi** - “*bi* - *böy* mânasında bir kelime. Böy (böcek). Oğuz kelimesi” III, 155. 8. “*böy* - böy. *Bög* mânasında bir kelime. En doğrusu budur” III, 103. 5. “*Bög* - iki lehçeden birinde böy” III, 95. 9.
- Bildüzmek** - “ve *ol maña ıř bildüzdi*, yani o bana iş öğretti, denir. *Bildüzür, bildüzmek*. Bu kural dışı bir Oğuz kelimesidir. Türkler bunu söylemezler” II, 160. 10. Krş *biltürmek* II, 138. 16.
- Bitik** - “*bitik* - muska. Oğuzca” I, 321.17. Krş ayn. yer s. 15. *bitik*= kitap, *bitig*=yazı ve *biti*=semavî kitap III, 164. 3.
- Bok** - “*bok* - ters. Oğuz lehçesinde..” III. 94.9. Krş ayn. yer s. 7 *bok* = küf ve yuk. *agıl*.
- Boklamak** - “ve *yılkı bokladı*, yani hayvan (at cinsi) tersledi, denir. Oğuzca. *Boklar, boklamak*” III, 216. 17.
- Borsuk** - “*borsumak* - *وَرَك* gibi bir küçük hayvan (porsuk). Semizlik hakkındaki atasözlerine girer. Oğuzlar ondan mîm’i atarlar, *borsuk* derler” III, 308. 6. Krş *borsumuk* Atal. III, 417 not 2.
- Boy** - “*boy* - *boy* (bitki) ki yenir. Oğuzca. “III. 103, 4.
- Boy** - “*boy* - *işba*’ (vokal) ile. Cemaat, kabile, aşiret. Oğuzca” III, 103. 6. Bkz Oğuzlar § 34. “*Kim* -... Oğuzlar *boy kim*, derler. Mânası kabile kim (Hangisi)? Bu topluluk ismidir” I, 284. 4. Krş I, 52. 5 ve çok yer.
- Buşak er** - “*buşak er* - sıkıntılı adam. Oğuzca ve başkalarınınca” I, 316. 12. “... Oğuz ve Kıfçakların çokluğu bu nûn’u kâf yaparlar, onların (Türklerin) sıkıntılı adam mânasına *buşgan* sözleri gibi. Oğuzlar buna *buşak* derler ve gayn’i tamamiyle atarlar. Bu doğru bir kuraldır” I, 136. 6.
- Buyun** - “*buyun* - halk. dâli yâ yapan lehçelerde” (Oğuzca v. b.) III, 127. I. “*Budun* - ehali, halk tabakası. Çigil lehçesinde” I, 334. 4.
- Buyurmak** - “*ol añar eyle buyurdu*, yani o ona öyle emretti, denir. *Buyurur, buyurmak*. Oğuz kelimesi” III, 140. 8.

Bükte - "halis Türklerdeki ekseri dāl'ler Oğuz lehçesinde tā'dır. Meselâ Türklerin *bügde* dedikleri hançer onlarda *bükte*'dir" I, 32. 16. "Bügde - hançer" I, 350. 7. Krş III, 203. 8.

Büküm etük - "*büküm etük* - kadınların geydiği pabuç. Oğuzca. Öbürleri *mükim* ve *mükin* derler. Bā ile mīm'i ve sonda nūn ile mīm'i değiştirerek. Bunun halis (Türkçe) olmadığını sanıyorum. Fakat Kıfçaklar ve onlara uyan başkaları buna böyle derler" I, 331. 14. Krş Atal. I, 395 not lüzumsuzdur.

Bün - "Türkler çorbaya *mün* derler. Bu zümre ise (Oğuzlar, Kıfçaklar, Suvarınlar) ona *bün* derler" I, 32, 12. Krş *mün* I, 285, 12 v. b.

C

Cetmek - "Oğuzlar ve Kıfçaklar kelime başındaki her yā-yı cīm söylerler. *Ol meni cetti*, yani o bana yetişti, derler. Bu yā ile *yetti*'dir... "II, 253. 14. Bkz ayn. yer s. 15 v. i. ve Oğuzlar § 25.

Cigi yi - "*cigi yi*, yani sıkı dikiş. Cīm onların *yigi tiki*, yani sıkı dikiş dikti sözlerindeki yā'dan çevrilmiştir. Kitabın başında (bkz I, 32. 1) zikrettiğimiz gibi Kıfçakların ve başkalarının (Oğuzların) lehçelerinde cīm ile yā değiştirilir, inciye *cincü* dedikleri gibi. Aslı yā iledir" III, 174. 11. Krş *yi*, *yigi* III, 18. 13; 162. 7.

Cincü - "...Türkler inciye *yincü* derler. Bunlarda (Oğuzlar ve Kıfçaklar) ise *cincü*'dür..." I, 32. 1. Bkz ayn. yer s. 2 v. i., krş yuk. *cigi yi*.

Cugdu - "...Türkler uzamış deve tüyüne *yugdu*, onlar (oğuzlar ve Kıfçaklar) ise *cugdu* derler" I, 32. 2. Bkz ayn. yer s. 1 v. i.

Cunmak - "...Türklerin *suwda yundum*, yani suda yıkandım, dedikleri yerde bunlar (Oğuzlar ve Kıfçaklar) *cundum* derler..." II, 253. 15. Bkz ayn. yer s. 16 v. i. ve Oğuzlar § 25, krş *aş. yunmak*.

Ç

Çakmak - "ve *ol sözüg anıñ kulakka çakdı*, yani o sözü onun kulağına ulaştırdı. Oğuz kelimesi. *Ol ikki kişi ara çakdı*, yani o iki adamın arasını açtı, da denir. Yine *ol çakmak çakdı*, yani o çakmak çaktı, denir. *Çakar, çakmak*. Bu hem mastar, hem isimdir". II, 15. 11.

- Çakrışmak** - “ve *boy bir birge çakrıştı*, yani halk birbirine seslendi, denir. Oğuz lehçesinden. *Çakrışur, çakrışmak.*” II, 165. 4. Krş *ündesmek* = çağrışmak I, 197. 11.
- Çalınmak** - “ve *at çalındı*, yani at yeminin kötülüğünden zayıfladı, denir. *Söz Beğ kulakına çalındı*, yani söz Beyin ve başkalarının kulağına ulaştı, da denir. Oğuz kelimesi. Yine *er özin yirge çalındı*, yani adam kendini yere çarptı, veya çarpar göründü, denir. *Çalınur, çalınmak*” II, 118. 5.
- Çalturmak** - “ve *ol anı çalturdu*, yani o onu çarptırdı, denir. *Ol yitük çalturdu*, yani o kaybolanın aranmasını emretti, de denir. Bunun gibi işitilmek üzere ünlenen her söz. Oğuzca. *Çalturur, çalturmak*” II, 143. 12.
- Çanak** - “*çanak* - ağaçtan çanak. Oğuzlarda” I, 319. 6. “*ayak* - ağaçtan çanak. Oğuzlar bunu bilmezler ve çanağa *çanak* derler” I, 79. 7. Krş *çanak* III, 24. 6 ve 77. 3.
- Çaşır** - “*çaşır* - çadır. Oğuzlar buna *çaşır* derler” I, 340. 11. Bkz ayn. yer s. 10 *çatır*.
- Çat** - “*çat* - kuyu. Oğuzca” III, 108. 5. Krş *kudug* I, 313. 5, *kuyug* III, 124.10.
- Çatmak** - “ve *er oglak kuzika çattı*, yani adam oğlağı kuzuya ve başkalarına kattı (hayvanları çiftleştirdi) denir. *Çatar, çatmak*. Oğuz kelimesi...” II, 237. 6. Krş ayn. yer s. 7 v. i. ve Uygurlar S. 101 orta.
- Çekük** - “*çekük* - çekiç. Oğuzca” II, 229. 10.
- Çekürge** - “*çekürge* - çekirge. Oğuzca. Türklere göre uçmazdan önceki adı. Çoluk çocuk kalabalığı ve asker çokluğu buna benzetilir. *Çekürge teg sü*, yani kalabalıkça çekirgeye benzeyen asker denir” I, 406. 1.
- Çer** - “*çer* - vakit. Oğuzca. Bununla *bu çerlikde kel*, yani bu vakitte bulun, denir” I, 271. 11. Krş aş. *çerik* ve *ogur* = vakit I, 54. 1.
- Çer** - “*çer* - bir şeyin karşısı. Oğuzca. Bununla *anıñ ewi bu çerlikde*, yani onun evi bu şeyin karşısında, denir. Yine buradan iki harp safına *çerik* denir. Çünkü bunlar karşılaşır” I, 271. 13. Krş aş. *çerik*.
- Çerik** - “*çerik* - her şeyin karşısı. Oğuzca. Ve her şeyin vakti” I, 325. 11. Krş ayn. yer s. 8 *çerig* = asker ve yuk. *çer*.
- Çetük** - “*çetük* - kedi. Oğuzca,, I, 325. 6. “*muş* - kedi. Çigil lehçesinde. Oğuzlar buna *çetük* derler” III, 92. 1.
- Çil** - “*çil* - çirkinlik. Oğuzca” III, 98. 1. Krş ayn. yer s. 2 “*çil* - vücutta dayak izi”.
- Çok er** - “*çok er* - aşağılık adam. Oğuzca” III, 94. 13.

- Çor ot** - “*çor oragut* - ferci bitişik kadın. Oğuzlar sık bitmiş bitkilere *çor ot* derler. Öncekinin aslı buradandır” III, 87. 8.
- Çömçe** - “*çömçe* - kepçe. Oğuzca” I, 349. 12.
- Çufga** - “*çufga* - kılavuz ve başbuğ. Kıfçak ve Oğuz lehçelerinde. *Kalın kolan çufgasız bolmas*, atalarsözünde geçer. Mânası, yaban eşeği sürüsü kılavuzsuz ve sürücüsüz olmaz. Bu söz itaatın lüzumlu olduğu bir işte başkasına uyması emredilen bir kimseye söylenir” I, 355. 16. Krş. ayn. yer s. 14 “*çufga* - süratli bir postacının yolda alıp başkasını buluncaya kadar hindiği at”.
- Çumuk** - “*çumguk* - alakarga. Oğuzlar gayn’ı atıp *çumuk* derler. Onlar dört harfli olup içinde gayn veya gâf olan her isimde böyle yaparlar” I, 391. 4. “İsimplere gelince meselâ alakargaya *çumguk* denir, onlar (Oğuzlar ve Kıfçaklar) ise *çumuk* derler. Geyn atılır...” I, 35. 8.

D

- Dakı** - “... Türkler daha mânasına *takı*, Oğuzlar ise *dakı* derler” II, 154. 16. Krş ayn. yer s. 14 ve aş. *takı*.
- Dede** - “*dede* - baba. Oğuzca” III, 166. 7. Krş *ata* I, 81. 7.
- Deve, devey, teve**, - “*tewey* - deve. Bir tekine ve topluluğuna böyle denir. İki mahreç arası (çift dudaksı) fâ ile. Oğuzlar buna *deve* derler”. III, 171. 1. “... Meselâ bunlar deveye *tewey*, Oğuzlar *deve* derler...” II, 154. 15. Krş ayn. yer s. 12. “ve sözdeki her tâ’yı Oğuzlar ve onlara uyanlar dâl yaparlar. Meselâ deveye *tewey* denir, onlar ise *devey* derler” I, 32. 13. “*sin* - ... Bu türklerin deveye esreli tâ ile *tiwi*, Oğuzlar ve birlikte zikrettiklerimizin ise üstünlü tâ ile *teve* demeleri gibidir. ...” III, 102. 3. Bkz *teve* II, 143. 8, *tiwi* I, 326. 4, *tevey* III, 329. 5. Krş *Atal*. I, 389 not, III, 139 not.

E

- Ejleng** - “*ejleng* - bukalemun. İki mahreç arası jâ ile. Oğuzca” I, 105. 16.
- Ekin** - “*ekin* - tarla. Oğuzca” I, 74.4. Krş *tarıglag* I, 411. 3.
- Elkin** - “... netekim Türkler yolcuya *yelkin* derler. Onlar (Oğuzlar ve Kıfçaklar) ise *elkin* derler” I, 31. 14. Krş II, 192. 3 ve III, 60. 15. “*yelkin athg* - yürük atlı. Oğuzlar yolcuya *elkin* derler. Yâ’yı elife çevirirler” III, 28. 7.

- Emir** - “*emir* - sis ve pus. Oğuzca” I, 55. 3.
Endek - “*endek* - dam (satıl). Oğuz lehçesinde” I, 97. 1.
Etrek - “*etrek* - kula saçlı adam. Oğuzca” I, 93. 16.
Evet, emet - “*ewet* - evet mânasında bir edattır. Bunun için üç kelime vardır: Yagma, Toxsı ve kıfçakçalarda *ewet*, Oğuzlarda *emet*, *evet* ve başka Türklerde *yemet*” I, 51. 14.
Eyle - “*eyle* - Oğuzca. Mânası öyle. *Eyle kılğıl*, yani öyle yap, derler” I, 103. 13. Bkz *eyle* I, 146. 3 aynı mânada, krş *andag* I, 107. 7.
Eze - “*eke* - büyük kızkardeş. Oğuzlar buna *eze* derler” I, 84. 4.

İ

- İkit** - “*ikit* - yalan. Oğuzca. Bununla *ikit söz*, yani yalan söz, denir” I, 52. 10. Krş *yalgan* III, 28. 3.
İlik - “*ilik* - ilik. Oğuzca. Türklerce *yilik*. Elif yâ’dan dönmüştür” I, 69. 15.
İmdi - “*emdi* - edattır. Manası şimdi. *Emdi keldım*, yani şimdi geldim, denir. Oğuzlar elifi esre ile söylerler ve *imdi* derler ...” I, 112. 14.
İmir - “*İngir* - alaca karanlık. Aydınlıkla karanlığın karışmasıdır. Oğuzlar buna *imir* derler” I, 86. 16.
İngek - “*ingek* - dişi kaplumbağa. Oğuzca” I, 101. 13. Krş ayn. yer *ingek* = inek.
İtmek - “ve *Teñri meniñ işim itti*, yani Tanrı benim işimi sağladı, denir. *Ol yükünç itti*, yani o namaz kıldı, da denir. Oğuzca. Bir şey yapılmca Türkler *kıldı* derler. Ancak bu söz (kılmak) çiftleşme hakkında kullanılır. Bu sebeple onlar (Oğuzlar) bu sözden sakınıp başkasına kaçarlar, bu kullanıştan kadınlar utanmasınlar, diye. *İter, itmek...*” I, 150. 3. “ve *er iş kıldı*, yani adam yaptı, denir. *Er kızığı kıldı*, yani adam kızı sardı, da denir. Bu çiftleşmeden kinayidir. Bu sebeple Oğuzlar bu sözden sakınırlar ve bir şey yapılmca *kıldı* yerine *itti*, yani sağladı derler. *Er yükünç itti*, yani namaz kıldı, dedikleri gibi. Türkler ise *kıldı* derler. *Kılır, kılmak*” II, 21. 15.

K

- Kara kuş** - “*kara kuş* - deve ayağının yanları. Oğuzca” III, 167. 13.
 “*Kuş* -... *kara kuş* deve ayaklarının yanları. Oğuzca” I, 278. 1. Krş ayn. yerler *kara kuş* = Müşteri yıldızı, mizan burcu, tavşancıl.

- Karılmak** - “ve bir neñ birge karıldı, yani bir şey bir şeye karıldı, denir. Oğuz kelimesi. Türkler bunu koşma takım şeklinde kullanırlar ve *katıldı karıldı* derler. *Karılır, karılmak*” II, 106. 13. Krş aş. *karmak*.
- Karınça** - “*Karınça* - karınca. Oğuzca.” III, 277. 14. Bkz aş. *karınçak*.
- Karınçak** - “*Karınçak* - karınca. Oğuzca. Bazan *karınça* denir” I, 415. 1. Bkz yuk. *karınça*.
- Karmak** - “Bilin ki Oğuzca zarif bir dildir. Öyle ki koşma takım halinde kullanılan isim ve fiillerden biri kök, öbürü dal veya katma olur. Onlar Türklerin tek olarak kullanmadıkları bu dal kelimeyi tek başına da kullanırlar. Meselâ Türkler bir şeyi bir şeye katınca *kattı kardı* derler. *Kattı* bir şeyi bir şeye katmakta köktür, *kardı* ona koşmadır. Oğuzlar bir şeyi bir şeye katınca *kardı* derler ve kökü terkederler”. I, 361. 6. Krş ayn. yer s. 12 ve *karmak*=boğulmak III, 137. 13; II, 156. 15, taşmak III, 137. 14, katmak II, 238. 3 v.b.
- Karturmak** - “ve ol anı suwka karturdı, yani o onu lokma ile tıkadı ve su ile boğdu, denir. Yine ol añar yag talkanka karturdı, yani o ona kavrulmuş arpa unu ile yağı karıştırttı, denir. Oğuz kelimesi. *Karturur, karturmak*” II, 149. 12. Krş ayn. yer s. 9 *katturmak* ve *karturmak* II, 156. 16. Bkz yuk. *karmak*.
- Kat** - “*Kat* - Oğuzcada yan (nezd) mânasına gelen bir edattır. Bununla *Beg katında*, yani Bey nezdinde, denir” I, 269. 12. Bkz I, 62. 8 ve çok yer. Krş *kat* =kat ayn. yer s. 10 ve çok yer.
- Kayın** - “*Kayın* (akraba) *kadın* denir. Onlarca (Yagma, Toxı, Kıfçak, Yabaku, Tatar, Kay, Çumul ve Oğuzlar) *kayın*’dır” I, 33. 13. Krş *kadın* I, 338. 3 ve çok yer.
- Kayın** - “Meselâ bu zümreden başkasının *kadıñ*, yani kayın (ağaç) dediklerine bunlar (Yagma, Toxı, Kıfçak, Yabaku, Tatar, Kay, Çumul ve Oğuzlar) *kayın* derler” I, 33. 11. Krş *kadıñ* III, 273. 7.
- Kayır** - “*Kayır* - Türklerde kaba toprak. Oğuzlar kuma *kayır* derler” III, 124. 2. Bkz *kayır* = kum I, 140. 4; 146. 5, fakat *kayırlıg yir*=kaba toprak. III, 134. 3.
- Kaytarmak** - “ve ol atıg kaytardı, yani o atın yüzünü çevirdi. Denir. *Kaytarur, kaytarmak*. Oğuz kelimesi. Türkler *katardı* derler” III, 145. 3. Bkz I, 425. 10; 426. 13. Krş *katarmak* II, 61. 9.
- Keçe** - “*Keçe* - keçe. Oğuzca” III, 165. 10. Bkz *kidiz*= keçe I, 305. 12 ve çok yer.
- Keçi** - “*Keçi* - keçi. Oğuzca” III, 165. 11. Krş *eçkü* = keçi I, 115. 12 ve çok yer.

- Keleşü** - “*Keleşü* - Oğuzca haber ve söz” I, 371. 7. Krş söz III, 89. 7.
- Keltürmek** - “*ve ol maña at keltürdi*, yani o bana at getirdi, denir. *Keltürür*, *keltürmek*. Bu *tā* ile Oğuzca ve *dāl* ile Türkçedir. Oğuzların âdeti böyledir. Türklere aykırı olmak üzere *dāli tā* ve *tāyı dāl* yaparlar. Meselâ bunlar deveye *tewey*, Oğuzlar *deve* derler. Türkler daha mânasına *takı*, Oğuzlar ise *dakı* derler” II, 154. 12.
- Kemi** - “*Kemi* - üstünlü *kāf* ile. *gemi*. Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde” III, 177. 16. “*Kimi* - *gemi*. Türklere esreli *kāf* ile...” III, 178. 1. Krş Uygurlar S. 103 orta, fakat *kemi* I, 156. 13.
- Kend, ken** - “*Kend* - köy. Oğuzlarca ve onlara uyanlarca. Bu Türklerin çokluğunca şehir mânasındadır. Fargâne kasabası *Özkend* bununla adlandırılmıştır: kendi kasabamız. Bunun gibi büyüklüğünden dolayı *Semiz Kend*, yani *Semiz Şehir* denmiştir. Bu Farsçada *Samarkand*’dır” I, 288. 9. Bkz ayn. yer s. 1, *kend*=şehir ve III, 111. 4 ve çok yer. “*Ken* - Doğu ülkelerinde her şehre denir. Bu *kend*’in kısaltılmışıdır” I, 285. 4. Krş *balık* I, 317. 3.
- Kerey** - “*Yüligü* - saç tıraş edilen bıçak (ustura). Oğuzlar bunu bilmezler ve buna *kerey* derler” III, 131, 11.
- Keriş** - “*Keriş* - üzerine çıkılan her dağ tepesi. Oğuzca” I, 309. 3. Bkz ayn. yer s. 4 at yağrını, s. 7 savaşta dayanmak.
- Keşür** - “*Turma* - turp... Oğuzlar buna *keşür* derler. Onlar da Farslardan almışlardır...” I, 360. 16.
- Kılıda** - “... Nasıl ki onlar (Oğuzlar) gerdanlığa *kılıda* derler. Bu Arapça *kilāda*’dır” I, 361. 3. Krş ayn. yer *bakan*=gerdanlık ve halka.
- Kırnak** - “*Kırnak* - cariye. Yabaku, Kay, Çumul, Basmıl, Oğuz, Yemek ve Kıpçak lehçelerinde” I, 393. 15. Krş *küñ*=cariye III, 265. 10.
- Kısrak** - “*Kısrak* - genç kısrak. Oğuzlarca herhangi bir kısrak. Atasözünde *kız birle küreşme*, *kısrak birle yarışma*, denmiştir. Mânası, genç kızla güreşme, çünkü o kuvvetli olur, seni yere vurur. Yarışta da genç kısrakla yarışma, çünkü o attan daha kuvvetli ve süratlidir, seni geçer. Hakanlılar bir gerdek gecesinde *Sultan Mahmūd*’u işte bu sözle tasvir etmişlerdir. Kız onu ayağı ile kakıp yere düşürmüştü” I, 394. 1.
- Kibe** - “*Kibe* - az zaman. Oğuzca. Bununla *kibe boldı*, yani az zaman geçti, denir” III, 164. 1.
- Kip** - “*Kip* - benzer, emsal, Oğuzlarca. Bununla *bu er aniñ kibi*, yani bu adam onun benzeri, denir” III, 85. 11. Krş ayn. yer s. 10 *kip*=kalıp.

Koç - “*Koç* - koç. Oğuzcadır. Ash *koçuñar*’dır” I, 270. 9. Bkz II, 145. 10. Krş *koçuñar* III, 282. 10 ve çok yer.

Konşı - “*Koşnu* - komşu. Oğuzlar nünü şinden önceye alıp *konşı* derler. Her ikisi kurallı ve iyidir” I, 363. 10.

Konuklamak - “ve *Beg meni konukladı*, yani Bey, veya başkası beni misafir etti, denir. *Konuklar*, *konuklarmak*. Oğuzlardan başkalarının lehçelerinde bu, ev sahibini zorlayıp bir kimseyi bir evde barındırmak demektir. Söylemiş:

Yagı Beg'din udukladı *Körüp süni adıkladı*
Ölüm anı konukladı *Agız içre agu sagdı.*

Diyor ki, düşman Bey’in karşısında uyukladı. Ordunun ansızın üzerine yürüdüğünü görünce şaşaladı ve apıştı. Ölüm onu misafir etti. Ağzında zehir olduğu halde yok oldu” III, 250. 11. Bkz III, 257. 7.

Kova - “*Kova* - kova. Oğuz kelimesi”. III, 179. 10. Bkz *uruklug kova* = ipli kova I, 130. 16. “*kova* - Türk gemlerinde atın burnu üzerinde dik olarak duran parça (sanbūr)” III, 179. 11.

Kovuz - “*Kovuz* - Oğuz lehçesinde *kovuç* mânasında bir kelime. Bununla *yil kovuz bitiki*, yani cin ve çarpmaya karşı muska, denir” III, 122.14. “*kovuç* - her türlü cin çarpması eseri. Ugrayana ilâç verilir, yüzüne soğuk su çarpılır ve bu esnada *kovuç kovuç!* denilir. Ondan sonra o üzerlik ve ödağacı ile tütsülenir. Ben bunun *kaç kaç!* yani, ey cinnî, savul ve kaç! sözlerinden alındığını sanıyorum” III, 122. 9. Krş ayn. yer s. 16 *kovuz* = şarap içindeki çöp.

Kök - “*Kök* - kök. Bununla *köküñ kim?* denir. Mânası, kökün neredendir ve kabilelerden hangisine mensupsun? Oğuz ve Kıfçak kelimesi” II, 226. 14.

Köm - “*Köm* - bozrak renk için mübalâğa edatı. Oğuzca. *Köm kök*, yani pek boz, denir” I, 284. 2. Krş aş. *köm kök*.

Köm kök - “... meselâ koyu bozrak renge *köp kök* denir. Oğuzlar *köm kök* derler. *Kök* boz renk demektir. Türkler baştaki bu kâfi alıp *bâ* ile birleştirmişler ve *köp* demişlerdir. Bu mübalâğa edatıdır. Sonra bu renk ismine gelmiş ve *köp kök* denmiştir. Oğuzlar *bâyı mîme* çevirirler ve *köm kök*, yani koyu boz derler” I, 275. 12. Krş yuk. *köm*.

Kömürgen - “*Köwürgen* - ada sovanı. Bir dağ sovanıdır. Oğuzlar buna *kömürgen* derler” I, 430. 8. Krş *kewürgen* I, 432. 15 ve Atal. I, 525 not.

Köpçük - “*Köpçük* - eğer yastığı. Oğuzca” I, 397. 16.

Kövük - “*Kövük* - saman. Oğuzca” III, 123. 12.

- Kövük çetük** - “*Kövük çetük* - erkek kedi” I, 325. 6. “*kövük muş* - erkek kedi” III, 123. 11. “*köwük muş* - erkek kedi. Çigil lehçesinde” I, 328. 9.
- Kur** - “*Kur* - kuru. Oğuzca. Bu *kurug*’un kısaltılmışıdır. Atasözünde, *kolan kuğugka tüşse kur baka aygır bolur*, denmiştir. Mânası, yaban eşegi kuyuya düşse kara bağı (kurbağa) onun üzerine aygır olur. Bu Arapların, soysuz kuş bizim bahçede kartallaşır, sözlerine benzer” III, 87. 16.
- Kurman** - “*Kurman* - yay kabı (gedeleç). Oğuz ve Kıfçak lehçelerinde. *Kiş kurman*, yani yaykabı ve sadak denir. Aslı onların *kurman!* yani kuşağı beline bağla, sözlerindedir” I, 370. 12. “*yaşık* - yay kabı. Türk lehçesinde. Oğuzlar ve kıfçaklar bunu bilmezler ve buna *kurman* derler...” III, 13. 6. “*kiş* - sadak. Uzatma ile. Bunu Oğuzlar ve kardeşleri olan Kıfçaklar bilmezler” III, 91. 14.
- Kurt** - “*Kurt* (böcek). Bütün Türklerce. Oğuzlar kurda (yırtıcı hayvan) *kurt* derler” I, 287. 5. Krş *kuş kurt* III, 4. 11. Bkz *böri*=kurt III, 166. 10 ve çok yer.
- Kusgaç** - “*Kusgaç* - kara bir hayvancıktır ki insanı ısırır. Oğuzca” I, 379.10
- Kuşun** - “*Kurugjin* - kurşun. İki mahreç arası jâ ile. Oğuzlar bundan bazı harfleri atarak *kuşun* derler” I, 423. 2. Bkz II, 236. 13.
- Küben** - “*Küben* - Oğuzca deve çulu ve eğer altına konan keçe ve benzeri, hayvanlara mahsus şeylerden” I, 338. 17.
- Küdmek** - “*ve ol meni köğti*, yani o beni bekledi, denir. Yine *ol koy küğti*, yani o koyun ve saire yaydı, denir. *Küđer, küğmek*. Bu Oğuzcadır” III, 325. 7. Krş *köğmek* = beklemek I, 270. 13, gözllemek III, 16. 17 ve çok yer.
- Künçek** - “*Künçük* - cep. Oğuzlar cimi üstünlü söylerler ve *künçek* derler” I, 399. 5. Krş *künçüklenmek* II, 221. 11.
- Kündi** - “*Kündi* - *aşağılık*. Oğuzca. *Ol kündi kişi ol*, yani aşağılık adamdır, denir. Sözüün gelişini bulamadıkları zaman bu kelimeyi bir bağlama zarfı yaparlar. Sözü buluncaya kadar bu kelimeyi araya katarlar” I, 351. 8.
- Küsmek** - “*ve ol andın küsdi*, yani ona darıldı ve ondan yüz çevirdi, denir. *Küser, küsmek*. Oğuzca” II, 11. 6.

M

- Miñar** - “*Miñar* - pınar. Oğuzca” III, 278. 5. “Pınara *miñar* denir. Oğuz lehçesinde” III, 268. 15. Krş *miñar* III, 208. 16.
- Mandar** - “*Mandar* - ağaçlara dolanan bir bitkidir. Çok defa kurumasına sebep olur. Sarmaşık. Oğuyca” I, 381. 6.

O

- Oba** - “*Oba* - kabile. Oğuzca” I, 81. 5.
- Ogur** - “*Ogur* - karşılık (ıvaz). Oğuzca. Bununla, *atka ogur aldım*, yani ata karşılık aldım, denir” I, 54. 7.
- Ogur** - “*Ogur* - İyilik ve kutluluk. Oğuzca. Yolcuya, *yol ogur bolsun*, yani yol oğurlu ve kutlu olsun, derler. Bu sözü yalnız yolculuk halinde kullanırlar” I, 54. 9. Bkz ayn. yer s. 5 imkân ve fırsat, s. 3 saye, s. 1 vakit, krş *kut* I, 269. 14.
- Ogurlanmak** - “. . . ve *yol ogurlandı*, yani yol kutlu oldu ve *at ogurlandı*, yani hediye edilen atın karşılığı verildi, denir. Oğuzca. *Ogurlanur*, *ogurlanmak*” I, 245. 5. Krş yuk. *ogur* 1=karşılık ve *ogur* 2=iyilik ve kutluluk.
- Otamak** - “ve *emçi añar ot otadı*, yani hekim ona ilâç verdi, denir. *Otar*, *otamak*. Oğuz kelimesi” III, 190. 6. Bkz *ot* I, 38. 6 ve 8 ilâç ve zehir ayn. yer *otaçı*=hekim.
- Oyuk** - “*Oyuk* - hayalet ve menzil taşı. Oğuzca. Söylemiş:
Bardı eren konuk körüp kutka sakar
Kaldı yawuz oyuk körüp ewni yıkar.
 Diyor ki, misafir buldukları zaman onu oğur ve saadet sayanlar gitti. Kırdan bir menzil taşı ve hayalet görünce korkudan çadırlarını yıkanlar kaldı, bir misafir gelmiş olmasın, diye” I, 79. 12. Krş *oyuk*= bostan korkuluğu I, 77. 8.

Ö

- Öñ** - “*Öñdün* - edattır, mânası ön. Oğuzlar dâl ve nünü atarlar ve öñ derler. . .” I, 105. 7.
- Örçük** - “*Örçük* - saç örgüsü. Oğuzca. *Örgüç*’ten göçüşme ile” I, 95. 4.
 Bkz *örgüç* I, 88.5.

- Ören** - “*Ören* - herşeyin kötüsü. Oğuzca. Bunun Farsça *vîrân*’dan alındığını sanıyorum. Farsçada harap demektir. Oğuzlar Farslarla karıştıkları zaman Türk kelimelerinden birçoğunu unuttular ve yerlerine Farsçalarını kullandılar. Bu onlardandır” I, 73. 3.
- Örgen** - “*Örgen* - sırım. Oğuzca” I, 99. 1. Krş I, 169. 12.
- Ötünç** - “*Ötünç* - borç verme. *Men añar yarmak ötünç birdim*, yani ben ona ödünç para verdim, denir. Oğuz kelimesi” III, 330. 4. Krş I, 118. 2.
- Öyez** - “*Öyez* - sivri sinek cinsinden övez. Oğuzca” I, 79. 2.
- Öyle** - “*Öyle* - öğle. Oğuzca. Kıfçaklar *yāyī zā* yaparlar ve *özle* derler” I, 103. 15. Krş *ödlek*=zaman I, 94. 9 ve *öd*=zaman I, 46. 15.
- Öyük** - “*Öyük* - yerden yükselmiş tepe gibi yerler. Oğuzca” I, 79. 17. Krş *öyük yir*=kum tümseği I, 80. 1.

P

- Pamuk** - “*Pamuk* - pamuk. Oğuzca” I, 317. 9. “*yüñ* - pamuk. Argu lehçesinde. Yagma ve Karluk lehçelerinde de böyledir” III, 267. 13.

S

- Sag** - “*Sag* - akıl. Oğuzca” III, 114. 5. Krş *ök* I, 49. 4.
- Sag** - “*Sag* - anlayış ve zekâ. Oğuzca. *Sende sag yok*, yani sende anlayış yok, denir” III, 114. 6. Krş ayn. yer s. 8. *sag*=sağhk ve s. 13 yün kabartmak için kullanılan çubuk.
- Sag elig** - “*Sag elig* - sağ el. Bütün Oğuzlarda. Türkler bu kelimeleri bilmezler” III, 114. 11. “*elig* - el. Sağ ele *öñ elig* denir. Oğuzlar buna *sag elig* derler. Sol ele umumiyetle *sol elig* denir” I, 69. 11.
- Saxt** - “*Üstem* - tokalar, kemer başları ve eğer kaşları üzerine altın ve gümüşle yapılan kakma. Oğuzların *saxt* dedikleri budur” I, 98.5.
- Salturmak** - “ve *ol meni añar salturdı*, yani o beni ona havale etti (para için) denir. Bu Oğuz kelimesidir. Ve *ol maña yiñ salturdı*, yani o başkasına yeni ile bana işaret vermesini emretti. *Salturur*, *salturmak*. Bir şeyin atılmasını emretmek için de böyle denir” II, 147. 1. Krş *salmak*=işaret etmek, havale etmek, alıp götürmek v. b. II, 21. 3.

Satgamak - “ve ol anıñ boynın satgadı, yani o onun boynundan aştı, denir. Yine bir yol birig satgadı, yani güneyden gelen yol batıdan gelen yolla çatıştı, denir. Alım birimni satgadı, yani alacağını vereceği ile takas etti, de denir. Satgar, satgamak. söylemiş:

Ajun tüni kündüzi yilkin keçer

Kimni kalı satgasa küçin kewer.

Diyor ki, zamanın gündüzleri ve geceleri misafir gibi geçer. Kimin üzerine gelip bassa onu zayıf bulur. Yol ve borç hakkında Oğuz kelimesidir” III, 214. 2. Krş satgalmak II, 184. 1 ve aş. satgaşmak.

Satgaşmak - “ve ol maña yolda satgaşdı, yani o benimle yolda yüzyüze karşılaştı, denir. Ve olar alım birim bile satgaşdı, yani onlar her ikisi alacak verecekleri ile ödeştiler, denir. Oğuz kelimesi. Satgaşur, satgaşmak.” II, 169. 3. Bkz yuk. satgamak.

Savaşmak - “ve olar ikki savaşdı, yani o ikisi çarpıştılar, denir. Oğuzca. Savaşur, savaşmak” II, 82. 9. Krş süñüşmek III, 292. 5.

Sawçı - “Sawçı - elçi. Oğlan ve kız tarafları arasında haberlerle gidip gelen kimse. Oğuz kelimesi” III, 325. 15. Krş ayn. yer s. 13 sawçı = peygamber ve III, 115. 5. Fakat III, 115. 7 birinci mânada.

Seçe - “Seçe - serçe. Oğuzca” III, 165. 7.

Sen - “Sen - edattır. Mânası sen. Türkler bu sözü küçükler, uşaklar ve yaş ve mertebeye konuşandan daha aşağı olanlar için söylerler. Sayınlık ve mertebe sahibi olanlara zâ ile siz derler. Oğuzlar bunun tersini yaparlar ve büyük için nün ile sen, küçük için zâ ile siz derler. Cem’i de aynıdır. Bu onlarda kurallıdır. Çünkü siz topluluk ismidir” I, 284. 15. Krş aş. siz.

Señek - “Señek - testi. Bir bardak ile bundan su içilir. Oğuzca” III, 271. 8.

Sıdrım - “Sıdrım - sıırım. Oğuzca. Sıdrım ışıg er, yani işi gören ve başkasına bir şey bırakmayan adam, denir” I, 402. 7. “Ve bu er ol sıdrım sıdırgan, yani bu adam daima sıırım yapar. Onu deriden sıyrır ve kılını kazır. Bunun gibi bir şeyi soymak âdeti olan herkes” I, 426.10.

Sıgra - “Sıgra - dere boyu, vâdi. Oğuzca” I, 353. 7.

Sık - “Sık - Oğuzca az. Bununla, olarda koy sık ol, yani onlarda koyun azdır, denir” III, 95. 3.

Sındu - “Sındu - makas. Oğuzca” I, 350. 11.

Sırt - “Sırt - at kılı. Oğuzlar her tepeciğe ve küçük vâdiye sırt derler” I, 287. 3.

Sırtlamak - “ve *yipni sırtladı*, yani o ipi kuyruğa doladı, denir. Bunun gibi Oğuzcada küçük bir bayırı çıkınca yine böyle denir. *Sırtlar, sırtlamak*” III, 327. 15. Bkz Atal. III, 444 not 3.

Siz - “*Siz* - büyük ve sayın kimseye hitap için kullanılan edat. Çigil lehçesinde. Mânası sen. Aslında siz. Küçüğe nün ile *sen* diye hitap olunur. Oğuzlar tersini yaparlar” III, 89. 8. “. . . Oğuzlar tersini yaparlar ve büyük için nün ile *sen*, küçük için zâ ile *siz* derler. . . .”, I, 285. 1. Krş yuk. *sen*.

Sokmak - “ve *men anı ewge sokdum*, yani ben onu eve ve saireye soktum, denir. Bir şeyi başka bir şeye zorla sokunca böyle denir, balta sapına sokulduğu gibi. Yine *er tuz sokdı*, yani adam tuz ve saire döğdü, denir. *Kuş meñ sokdı*, yani kuş tane topladı, da denir. Bunun gibi *anı yılan sokdı*, yani onu yılan soktu, derler. Oğuz kelimesi. *Sokar, sokmak*” II, 16. 10.

Sormak - “ve *kenç süt sordı*, yani çocuk süt ve başka şeyleri emdi, denir. *Er söz sordı*, yani adam haber istedi, de denir. Yine *er yitük sordı*, yani adam kaybolanı aradı, denir. *Sorar, sormak*. Oğuz kelimesi. Son ikisi” III, 137. 10. Bkz *sormak*=emmek I, 16. 4 ve çok yer.

Soyran - “*Soyran* - minare ve benzeri şeyler. Oğuzca” I, 364. 16. Bkz Atal. I, 436 not.

Sögüş - “*Sögüş* - rekik kâf ile. Kebaplık oğlak ve kuzu. Oğuzca” I, 308. 2. Krş *sögülmek*=kızartmak II, 100. 5, *söglünmek*=kızarmak II, 196. 12 ve *söglünçü*=kızartma II, 249. 3. Bkz Banguoğlu, T., Review, A. Zajaczkowski, BSOAS Vol. 22, Part 3, 1959, S. 581 dip.

Sökel - “*Sökel* - hasta. Oğuzca” I, 330. 17. Bkz II, 9. 10; III, 137. 4 ve çok yer.

Sukak - “*Sukak* - Farslardan kinaye. Oğuzlarca. *Bu sukak ne tir*, yani bu Farşlı ne söyleyor? derler” II, 229. 6. Krş ayn. yer s. 5 *sukak*=geyiklerden ak geyik.

Süm süçik neñ - “*Süm süçik neñ*, yani pek tatlı şey. Oğuzca” I, 283. 16. Krş *süçik*=tatlı, şarap I, 342. 5 ve 6 ve çok yer.

Sürçek - “*Sürçük* - müsamere. Oğuzlar cîmi üstün söylerler ve *sürçek* derler” I, 397. 8.

T

- Takı** - “*Takı* - daha mânasında bir edattır. Bununla *takı yarmak bir*, yani daha para ver, denir. İle mânasına da gelir. Oğuz lehçesi. Bununla *ol takı anda*, yani o da orada birlikte, denir” III, 172. 5. Bkz yuk. *dakı=takı*.
- Takmak** - “ve *er burunduk butluka takdı*, yani adam gemi (burunduruk) ata taktı. Oğuzca. Bir şeye bağlanan her ip hakkında da böyle. *Takar, takmak*” II, 15. 8.
- Takuklug er** - “*Takuklug er* - yani tavuk sahibi adam. Oğuzca” I, 412. 3. Krş *takuk, takuk yalığı, takuk yalıglandı* ve *takagu* Oğuzlar § 24.
- Tamak** - “. . . Türkler boğaza *tamgak* derler, onlarsa (Oğuzlar ve Kıfçaklar) *tamak* derler” I, 35. 9.
- Tamar** - “*Tamur* - vücuttaki damar, Oğuzlar üstünlü mim ile *tamar* derler. Onlar daima hafifliğe uyarlar. Üstün hareketlerin en hafifidir, ona kaçarlar” I, 302. 11. Krş *tamar* III, 151. 5.
- Tarıg** - “*Tarıg* - bütün Türklerce buğday, yalnız Oğuzlarda çarı mânasına. Bu yanlıştır. Onlar buğdaya *aşlık* derler” I, 311. 16. Krş *aşlık tarıg* II, 161. 15 ve yuk. *aşlık*.
- Tas** - “*Tas* - kötü olan her şey. Oğuzca. *Bu at tas tegül*, yani bu at kötü değil, denir” I, 276. 8.
- Tavar** - “*Tavar* - mal. Canlı ve cansız. Oğuzlar ve başkaları vāv ile *tavar* derler. . .” I, 302. 13. Krş *tavar* I, 199. 12 ve çok yer.
- Tegül** - “*Tegül* - Oğuzca. Öyle değil mânasındadır ve aslı Argu lehçesinde *dag ol*’dan alınmıştır. Bunlar lehçelerinde dāli tā ve gaynı kāf yapmışlar ve elifi atmışlar” I, 329. 12. Bkz *dag ol > tegül* III, 114. 1 ve Oğuzlar § 9 dip. Krş *tegül=ermes* II, 57. 3. 4. 6. ve çok yer.
- Tek tur** - “*Tek* - kelimedir. Mânası maksatsız (tek, sadece). Bununla *tek keldim*, yani bir şey kastetmeyerek geldim, denir. *Tek tur*, yani sus! da denir. Oğuzcada” I, 280. 1.
- Telü** - “*Telü* - alık. Oğuzca” III, 176. 8. *telü=deli* III, 116. 16. Bkz *telwe=deli* I, 357. 1.
- Temürgen** - “*Temurgen* - demren. Oğuzca” I, 430. 9.
- Tengelgüç** - “*Tengelgüç* - dölengeç. Oğuzca. Bir kuştur” III, 288. 2. “*tengelgün* - dölengeç. Öbür Türklerin lehçelerinde” III, 288. 3.
- Teriñ** - “*Teriñ teñiz* - engin ve derin deniz. Oğuzlar her taşkın ve derin şeye *teriñ* derler. Bununla *teriñ urı*, yani derin boğaz (dağ geçidi)

ve *teriñ bilge*, yani ilmi ve irfanı taşkın, hakîm bir bilgin denir" III, 273. 12. Krş *Teriñ Köl* III, 99. 8.

Terinçek - "*Terinçek* - kadın çarşafı. Oğuzca" I, 421. 3.

Tes tegirme - "yuvarlak şeylerin vasıflarını mübalâğa ettikleri zaman Oğuzlar *tes tegirme* derler. Bu kurala aykırıdır. Çünkü renkleri ve eşyanın sıfatlarını mübalâğa bahsinde kural, sıfat olan kelimenin ilk harfini alıp onu bā ile birleştirmektir, eksiksiz bütün Türk lehçelerinde. Yalnız Oğuz lehçesinde mīm ile..." I, 275. 9. Bkz ayn. yer v. i. ve yuk. *köm kök*.

Tılıkmak - "ve *kişi meniñ birle tılıkdı*, yani adam benimle konuştu ve benden haber aldı, denir. *Er ısız tılıktı* (böyle) yani adam dile düştü, kötü, işlerinden dolayı yerildi, sövüldü, de denir. Öncekisi Oğuz kelimesidir. Türkler bunu bilmez. *Tılıkar, tılıkmak*" II, 93. 11. Bkz *Atal*. II, 117 not.

Tınmak - "ve *yagmur tındı*, yani yağmur dindi, denir. *Er ulug tındı*, yani adam içini çekti, de denir. Yine *aruk tındı*, yani yorgun dinlendi, denir. *Tınar tınmak*. Oğuzlar bir kimseyi konuşmaktan menettikleri zaman *tınma!* derler. Bu tersine çevrilmiştir, yani (aş) susma! demektir. Türkler *tın!* derler ki sus! demektir. *Tınma!* dedikleri zaman susma! demek olur. Oğuzalar bunda yanılıyorlar" II, 23. 16.

Tokılmak - "ve *er tokıldı* (böyle), yani adam döğüldü, denir. *Böz tokıldı*, yani bez ve saire dokundu, da denir. Yine *kılıç tokıldı*, yani kılıç ve bıçak döğüldü (örste), denir. *Er tokıldı* sözü Oğuz lehçesine aittir. *Tokılır, tokılmak*" II, 102. 14. Bkz *tokılmak*=dokunmak I, 20. 13. Bkz aş. *tokımak*.

Tokımak - "*Ol kapug tokıdı*, yani o kapıyı çaldı, denir. *Ol kuhñ tokıdı*, yani o kölesini döğdü, de denir. Oğuzca. Türkler bunu koşma takım olarak kullanırlar ve *urdu tokıdı*, döğdü derler. *Temürçi kılıç tokıdı*, yani demirci kılıç, bıçak ve başka şeyler döğdü, derler. *Er böz tokıdı*, yani adam bez ve saire dokudu, da denir. Yine *anı suw tokıdı*, yani onu akar su boğdu ve götürdü, derler. *Erni yıl tokıdı*, yani adamı cin çarptı, da denir. *Tokır, tskımak*" III, 200. 17. Krş. yuk. *tokılmak* ve *tokımak* I, 12. 10; 21. 12.

Tokunmak - "ve *er tamka tokındı* (bayle), yani o duvara çarptı, denir. *Er tokındı*, yani adam döğüldü, de denir, Oğuzcada. Yine *kılıç tokındı*, yani kılıç döğüldü (örste), denir. *Tokum tokındı* (böyle), yani o kendisi için hayvanlar boğazladı, da denir.

- Tokunur, tokunmak* II, 116. 12. Krş *tokınmak* III, 9. 17 ve yuk. *tokumak, tokılmak*.
- Töki** - “*Töki* - darının kabuğu soyulduktan sonra kalan özü. Oğuz kelimesi” III, 174. 16. Bkz Atal. III, 229 not.
- Töl** - “*Töl* - uzatma ile. Yavrulama zamanı. Oğuzca. Yavrulamaya da *töl* denir” III, 97, 8.
- Tölek** - “*Tölek* - kanıksamış, durgun. Atasözünde : *Aç iwek, tok tölek*. Mânası, aç yemekte acelecidir. Tok ise kanıksamıştır. Yeyecek gecikse de aldırılmaz. Bu Oğuzlara mahsusdur” I, 324. 14.
- Tölemek** - “ve *koy töledi*, yani koyun yavruladı, denir. Oğuzca *Töler, tölemek*” III, 203. 1. Bkz yuk, *töl*.
- Töletmek** - “ve *ol koy töletti*, yani o koyun yavrulattı, denir. Oğuzca. Ashı kılından ana tüyünü dökmektir. *Töletür, töletmek*” II, 250. 11. Bu etimoloji yanlış olacak, krş *tölemek*=tüy dökmek III, 202. 15.
- Tönmek** - “ve *ol ewinge tondi*, yani o evine döndü, denir. *Töner, tönmek*. Oğuz kelimesi” III, 139. 9.
- Tubulmak** - “ve *üt tubuldi*, yani delik delindi, denir. *Er tonın tubuldi*, yani adam elbisesini çıkardı, da denir. Oğuzca. *Tubulur, tubulmak*” II, 95. 11. Krş *tubulmak*=yırtmak, delmek I, 428. 8, 9.
- Tugrag** - “*Tugrag* - hükümdarın mühürü ve imzası. Oğuzca. Türkler bunu bilmezler. Ashını bilmeyorum” I, 385. 5. “*Tugrag* - biniş veya savaş gününde hükümdar tarafından askerlerine verilen at. Sonra oturma gününde onlardan geri alınır” I, 385. 7. Krş *tamga* I, 355. 7.
- Tugraglanmak** - “ve *oglan tugraglandı*, yani delikanlı *tugrag* sahibi oldu, denir. Bu hükümdar tarafından alay günü askerlerine binmek üzere verilen bir attır ki indikten sonra ona geri verilir. *Tugraglanur, tograglanmak*. Yazı tuğralanınca gene böyle denir. Oğuzca” II, 217. 7.
- Tulduramak** - “*Toy tulduradı*, yani halk her yandan dağıldı, denir. *Tuldurar, tulduramak*. Oğuz kelimesi” III, 329. 10.
- Tümrük** - “*Tümrük* - tef. Oğuzca” I, 397. 16.
- Türütmek** - “ve *Teñri yalıñuk türütti*, yani yüce Tanrı Âdemi ve başka insanları yarattı, denir. *Türütür, türütmek*. Oğuz lehçesinde *türütti* bir şey bölüştürüldüğü veya sağlandığı (takdir ve islah) zaman kullanılır. Söylemiş:
- Teñri ajun türütti cıgrı udu tezginür*
Yulduzları çergeşip tün kün üze yörgeñür.

Diyor ki, Yüce Tanrı âlemi yarattı. Yüksek gökler durmadan döner. Yıldızları dizi dizi olmuş, gece gündüzün üzerine sarılır” II, 244. 6. Bkz Atal. II, 303 not 1 ve 2.

U

Uç - “*Uç* - Oğuzcada bir şeyin bitimi. *Boyda ne uç bar*, denir. Mânası, aşiret kalabalıktır, bitimi yoktur” I, 46. 13. Biz *ne...bar* = yok (Farsça *ne* ile) mânası veriyoruz, krş Atal. I, 44 not 2.

Urga - “*Urga* - kaba ağaç. Oğuzca. Argu lehçesinde de böyledir” I, 114.15.

Urk - “*Urk - uruk*’un Oğuzcada kısaltılmışı. (Arapça) ‘unk ve ‘unuk gibi” I, 45. 7. Bkz *uruk*=organ I, 63. 15.

Urta - “*Urta* - erkeklerde kavluç (fitik). Oğuzca” I, 42. 11.

Us - “*Us* - iyiyi kötüyü ayırdetme. Oğuzca. Bununla *ol us boldı*, yani o iyiyi kötüden farkettiler, denir” I, 39. 10.

Usmak - “ve *men eyle usdum*, yani ben böyle sandım (düşündüm), denir. Oğuzca. Mastarı da öyledir (yukarıdaki gibi: *usmak*)” I, 146. 3. Bkz ayn. yer s. 1 *usmak*=susamak.

Uslamak - “ve *ol usladı neñni*, yani o iyiyi kötüyü kavradı ve onları ayırdetti. Oğuz kelimesi. *Uslar, uslamak*” I, 240. 12. Bkz yuk. *us*.

Utanmak - “ve *ol mendin utandı*, yani o benden utandı, denir. *Utanur, utanmak*. Oğuz kelimesi” I, 173. 6. “*Er uwutlandı*, yani adam utandı, denir. Oğuzlar bundan birkaç harf atarak *utandı* derler. *Uwutlanur, uwutlanmak*” I, 244. 9. Bkz aş. utunç.

Utunç iş - “*Utunç iş* (belki utanç) - utanılacak iş. Oğuz kelimesi” III, 330. 6. “Ayıp ve bozuk işlere *utunç iş* denir. Ash utanma mânasına gelen *uwut*’tandır” I, 118. 3. Bkz yuk. *utanmak* ve Atal. III 448 not.

Ü

Üd - “... Bunun gibi Türkler deliğe *üt* derler. Bunlar (Oğuzlar ve onlara uyanlar) ise *üd* derler...” I, 32. 15. “*üt* - duvarda ve tahtada delik. Vâvı ince okuyarak” I, 46. 4.

Ügürmek - “*Tegirmek* - deve semeri. Oğuzlar buna *ügürmek* derler” I, 418. 12.

Ütrük - “*Ütrük* - hileci. Oğuzca. Söylemiş:

Ütrük ütün oğrılayu yüzge bakar

Elkin taşup birmiş aşig başra karar.

Diyor ki, hileci rezil insanlar kalmıştır. Misafirin yüzüne hırsız gibi bakar. Yedirdiği şeyle yolcu misafiri borçlandırır ve bunu başına kakar” I, 93. 17. Bkz Atal. I, 102 not.

Y

Yaba - “*Yaba* - her şeyin yaşı, ıslağı. Oğuzca” III, 17. 16.

Yag - “*Sag yag* - sade yağ. Oğuzlar iç yağına *yag* derler” III, 119. 15.

“*Sag yag* - sade yağ” III, 114. 14. Bkz “*Yag* - nebatî yağ” III, 119. 14.

Yag ögüri - “*Yag ögüri* - susam. Oğuzca” I, 54. 17. “*Ögür* - darı.

Türklerde. Oğuzlar bunu bilmezler” I, 54. 16. Bkz II, 96. 16 ve çok yer ve *yögür* III, 7. 8. Krş yuk. *tarıg*=darı.

Yalgu - “*Yalgu* - sefil adam. Oğuzca” III, 25. 3.

Yalıñuk - “*Yalıñuk* - cariye. Oğuz, Kıpçak ve Suvarın lehçelerinde” III, 285. 4. Bkz *yalıñuk*=Âdem III, 284. 13, umumiyetle insan ayn. yer s. 16. Krş yuk. *kırnak*=cariye.

Yaña - “*Yaña* - bir derenin yanları ve her nehrin kıyıları. Oğuzca” III, 272. 14.

Yaramak - “ve *ol neñ añar yaradı*, yani o şey ona uydu, denk geldi, denir. *Yarar*, *yaramak*. Bunun gibi bir şeye cevaz verildiği zaman. Atasözünde: *Ata tonı oğulka yarasa atasın tilemes*, denmiştir. Mânası, miras almak için bundan sonra babasının yaşamasını istemez. Başka bir mânası, o artık ihtiyaçları için babasına minnet etmez. Bununla Oğuzlar, *yol yarasun*, yani yolda dilediğin rast gelsin, derler” III, 62. 5.

Yaratmak - “ve *Teñri yalıñuk yarattı*, yani Tanrı Âdemi ve başka insanları yarattı, denir. Oğuzlar, *ol tonug yarattı*, yani o elbiseyi uyguladı, derler. *Bu etükni maña yarat*, yani bu ayakkabıyı bana uydur, da derler. Yine *ol özindin söz yarattı*, yani o kendiliğinden yalan söz uydurdu, denir. *Yaratur*, *yaratmak*” II, 254. 5.

Yas - “*Yas* - Oğuzca ölüm, yok olma. Bununla, *anıñ oğlı yas boldı*, yani onun oğlu yok oldu, öldü, denir” III, 119. 8.

- Yava** - “*Yava - Yawa* Oğuz boyunun adı olan kelimedir. Onların (Oğuzların) *yawa yir*, yani sıcak yer sözlerinde de böyledir. Yukarıda belirttiğim gibi vāv ile rekik fā değiştirilir” III, 20. 1. Bkz Oğuzlar § 34.
- Yawlak** - “*Yawlak* - her şeyin kötüsü. Oğuzca ve Kıpçakça. Söylemiş:
Külse kişi yüziñge körklüg yüzün körüngil
Yawlak ködez tılıñnı edgü sawıg tilengil.
 Diyor ki, bir kimse yüzüne güldüğü zaman sen de onu güler yüzle karşıla. Dilini sıkı tut ve söyleyişte ve mânada iyi sözü iste” III, 32. 14. “... Bunun gibi Türkler *edgü yawlak* derler. İyi *edgü*’dür, *yawlak* da kötü. Bu *edgü* ile koşma takım olarak kullanılır ve tek kullanılmaz. Fakat Oğuzlar tek olarak kullanırlar” I, 361. 12. Bkz yuk. *karmak*. Fakat krş I, 155. 6. Yukarıki beyitte ve çok yerde *yawlak*=pek.
- Yazmak** - “*Ol tüğün yazdı*, yani düğüm çözdü, denir. Ve *ol bitig yazdı*, yani o yazı yazdı, da denir. Oğuzca. Yine *ol sözinde yazdı*, yani o sözünde yanıldı, denir. *Ol anı uru yazdı*, yani o onu vura yazdı, da derler. *Ol keyikni yazdı*, yani o ava atışta yanıldı, da denir. Atasözünde: *Yazmas atım bolmas, yañılmas bilge bolmas* denmiştir. Manâsı, yanılmaz atıcı olmaz, yanlışsız bilgin de olmaz. *Yazar, yazmak*” III, 45. 3. Bkz *bitimek* II, 261. 14.
- Yazıgçı** - “*Yazıgçı* - Oğlan ve kız tarafları arasında haberlerle gidip gelen elçi. Oğuzca” III, 41. 16.
- Yengeç** - “*Yengeç* - yengeç. Oğuz lehçesinde” III, 284. 6.
- Yeñmek** - “*Er anı yeñdi*, yani adam onu bir şeyde yendi, denir. Oğuz ve Kıpçak kelimesi. *Yeñer, yeñmek*” III, 290. 6.
- Yerdeş kişi** - “*Yerdeş kişi* - hemşehri kimseler. Bu iki kişinin bir şehirden olmasıdır. Oğuzcada bunlardan herbiri öbürü için *yerdeş* olur” III, 30. 13.
- Yigte** - “... Türkçede iğdeye *yigde* denir. Oğuz Türkmencesinde ise *yigte*. Zikretmediklerim de bu kurala göre” I, 33. 1.
- Yirmek** - “*Er aşıg yirdi*, yani adam yemekten tiksindi, denir. *Ol erig yirdi*, yani o adamı kötüledi, de denir. *Yirer, yirmek*. Oğuz kelimesi” III, 139. 16. Krş I, 351. 3 ve çok yer.
- Yorınça** - “*Yorınça* - yonca. Oğuzca” III, 277. 16. “*Yorınça* - yonca” III, 319. 16. Ayn. I, 360. 13.
- Yöre** - “*Yöre* - her şeyin etrafı, çevresi. Oğuzca” III, 18. 3. Bkz *tegre yöre* II, 38. 12; III, 311. 14. Krş *tegre*=çevre I, 352. 8 ve çok yer.

Yubilamak - “*ol anı yubiladı*, yani o onu aldattı, denir. Söylemiş:

Tañut Xanı yubiladı

Ölüm birle tüpüledi

Kadaşları tabaladı

Ölüm körüp yüzi agdı.

Diyor ki, Tangut Hakanı Katun Sını hükümdarını aldattı. Ölümle onun tepesine vurdu. Yenileni kardeşleri ayıpladı. Bununla düşmanları sevindi. Ölümle karşılaşınca rengi uçtu ve yüzü değişti. Bu Oğuz ve Kıpçak kelimesidir. *Yubılar, yubilamak*. Bunu söyleyenler azdır. Başka Türkler aldatıcı için *yap yup* derler ve bundan fiil yapmazlar” III, 241. 14. “*Ol ışığ yubattı*, yani o işi savsakladı, başkasına savsaklattı, denir. *Yubatur, yubatmak*. Aslı hiledir. Oğuzlar, *ol anı yubiladı*, yani o onu aldattı, derler” II. 254. 2.

Yublamak - “*Yap yup* - hile ve aldatma. *Yup* tek olarak kullanılmaz, koşma olarak kullanılır. Oğuzlar buradan, *ol anı yubladı*, yani o onu aldattı, derler” III, 104. 9. Krş yuk. *yubilamak*.

Yumurlanmak - “ve *sü yumurlandı*, yani asker ve saire toplandı, denir. Oğuz lehçesinde” III, 80. 3. “. . . . *kişi yumurlandı*., yani halk toplandı” II, 215. 1.

Yunmak - “ve *er suwda yundı*, yani adam suda yıkandı, denir. *Er yundı*, yani adam abdest aldı, da denir. Oğuzca. *Yunar, yunmak*” III, 49.1. Bkz yuk. *cunmak*.

Yutmak - “ve *ol yumurtganı yuttı*, yani o yumurta ve saireyi yuttu, denir. Oğuz ve Kıpçak kelimesi. *Yutar, yutmak*” II, 253. 6.

Yügrük bilge - “*Yügrük at* - koşan ve geçen at. Oğuzlar erdemli, kavrayışlı ve kabiliyetli bir bilgine *yügrük bilge* derler” III, 34. 8.

Yüzerlik - “*Yadıg ot* - üzerlik otu. Kaşgar lehçesinde. Buna Uç ve Barsgan lehçelerinde *eldürük*, Oğuz lehçesinde *yüzerlik* denir “III, 9. 14. Bkz Atal. III, 12 not.